

Ștefan Tat

ISTORIA TIMIȘOAREI PRIN MONUMENTE

Temesvár története műemlékek által
Temeswars Geschichte mittels der Denkmäler
Istoriја Temišvara po spomenicima
The history of Timisoara through monuments

ALBUM - АЛБУМ

VOLUMUL I. - Cetate, Circumvalațiunii, Revoluția din Dec. 1989.

*(A Vár, A Circumvalațiuni városnegyed, Az 1989 Dec. forradalom;
Festung, Das Zircumvalation Viertel, Die Revolution im Dez. 1989;*

Trđava, Circumvalaciunum, Revolucija u Dec. 1989;

The The Fortress, The Circumvalatiunen, December Revolution 1989.)

Editura Eurostampa

Timișoara, 2019

CUPRINS

(*Tartalomjegyzék, Inhaltsverzeichnis, Sadržaj, Contents*)

Cuvânt înainte	9
<i>(Előszó, Vorwort, Predgovor, Foreword)</i>	
Precizări	11
<i>(Pontosítások, Spezifikationen, Specifikacije, Specifications)</i>	
Abrevieri folosite în carte	13
<i>(A Könyvben használt rövidítések, Abkürzungen in Büchern, Kratice korištene u knjigama, Abbreviations used in books)</i>	

CAPITOLUL I (*I. Fejezet, I. Kapitel, I. Poglavlje, Chapter I*)

Cartierul CETATE	17
<i>(A Vár városnegyed, Das Viertel Festung, Kvart Trdava, The Fortress quarter)</i>	
1. Monumentele ALEXANDRU IOAN CUZA	19
<i>(Alexandru Ioan Cuza műemlékei, Die Denkmäler Alexandru Ioan Cuza, Spomenik Alexandru Ioan Cuza, The Alexandru Ioan Cuza monuments)</i>	
2. Bustul CONSTANTIN BRÂNCUȘI	21
<i>(Constantin Brâncuși mellszobra, Die Büste Constantin Brâncuși, Bista Constantin Brâncuși, The Bust of Constantin Brâncuși)</i>	
3. Bustul EREMIA GRIGORESCU	23
<i>(Eremia Grigorescu mellszobra, Die Büste Eremia Grigorescu, Bista Eremia Grigorescu, The bust of Eremia Grigorescu)</i>	
4. Monumentul Sfânta TREIME	25
<i>(A Szentháromság műemléke, Das Heilige Dreieinigkeits Denkmal, Spomenik Svete Trojice, The Holy Trinity monument)</i>	
5. Monumentul SFÂNTA MARIA și SFÂNTUL NEPOMUK	27
<i>(Szent Mária és Szent Nepomuk műemléke, Das Denkmal der Heiligen Maria und des Heiligen Nepomuk, Spomenik Svete Marija i Svetog Nepomuka, The Saint Mary and Saint Nepomuk monument)</i>	
6. Plăci memoriale KLAPKA	31
<i>(A Klapka emléktáblák, Klapka Gedenktafeln, Memorijalna tablice Klapka, The memorial plaques Klapka)</i>	
7. Monumentul DECEBAL	33
<i>(Decebal műemléke, Das Decebal Denkmal, Spomenik Decebalu, The Decebal monument)</i>	
8. Monumentul Fântâna ÎNFRĂȚIRII	35
<i>(A testvérvárosi szökőkút műemléke, Der Brunnen der Städtepartnerschaft Denkmal, Spomenik Fontana Bratimljenja, The Fountain of Fraternity monument)</i>	
9. Monumentele BOLYAI JÁNOS	37
<i>(Bolyai János műemlékei, Bolyai János Denkmäler, Spomenik Bolyai Jánosu, The Bolyai János monuments)</i>	

10.	Monumentul LUPA CAPITOLINA	39
	<i>(A Lupa Capitolina műemléke, Das Wölfen Denkmal, Spomenik Kapitolske Vučice, The Lupa Capitolina monument)</i>	
11.	Monumentul REGELE FERDINAND I	41
	<i>(I. Ferdinand Király műemléke, Das Denkmal des Königs Ferdinand I, Spomenik Kralju Ferdinandu I, The King Ferdinand the Ith monument)</i>	
12.	Monumentul ANTON SAILER	45
	<i>(Anton Sailer műemléke, Das Anton Sailer Denkmal, Spomenik Antonu Saileru, The Anton Sailer monument)</i>	
13.	Monumentele MIHAI EMINESCU	47
	<i>(Mihai Eminescu műemlékei, Mihai Eminescu Denkmäler, Spomenik Mihaju Eminescu, The Mihai Eminescu monuments)</i>	
14.	Monumentul Deportatilor în BĂRĂGAN	51
	<i>(A Baragánba Száműzöttek műemléke, Das Denkmal der Deportierten in Bărăgan, Spomenik Deportovanima u Baraganu, The monument Deportees in Baragan)</i>	
15.	Bustul POMPILIU NICOLAU	53
	<i>(Pompiliu Nicolau mellszobra, Die Büste Pompiliu Nicolau, Bista Pompiliu Nicolau, The bust Pompiliu Nicolau)</i>	
16.	Monumentul ION I. C. BRĂTIANU	55
	<i>(Ion I. C. Brătianu műemléke, Das Denkmal Ion I. C. Brătianu, Spomenik Ion I. C. Bratianuu, The Ion I. C. Brătianu monument)</i>	
17.	Bustul WILHELM MÜHLE	59
	<i>(Wilhelm Mühle mellszobra, Die Büste Wilhelm Mühle, Bista Wilhelmu Mühleu, The bust Wilhelm Mühle)</i>	
18.	Bustul ARPAD MÜHLE	61
	<i>(Árpád Mühle mellszobra, Die Büste Arpad Mühle, Bista Arpadu Mühleu, The bust Arpad Mühle)</i>	
19.	Bustul CONSTANTIN DIACONOVICI LOGA	63
	<i>(Constantin Diaconovici Loga mellszobra, Die Büste Constantin Diaconovici Loga, Bista Constantinu Diaconovicu Logi, The bust Constantin Diaconovici Loga)</i>	
20.	Bustul EFTIMIE MURGU	67
	<i>(Eftimie Murgu mellszobra, Die Büste Eftimie Murgu, Bista Eftimie Murgu, The bust Eftimie Murgu)</i>	
21.	Bustul REGINEI ELISABETA	71
	<i>(Erzsébet királynő mellszobra, Die Büste der Königin Elisabeth, Bista kraljice Elisabete, The bust queen Elizabeth)</i>	
22.	Bustul REGELUI MIHAI I	73
	<i>(I. Mihály király mellszobra, Die Büste des Königs Mihai I, Bista kralju Mihaju I, The bust king Michael I)</i>	
CARTIERUL CIRCUMVALAȚIUNII		77
	<i>(A Circumvalațiuni városnegyed, Das Zircumvalations Viertel, Kwart Ćircumvalacijuni, The quarer of Circumvalation)</i>	
1.	Bustul AVRAM IANCU	79
	<i>(Avram Iancu mellszobra, Die Büste Avram Iancu, Bista Avramu Iancuu, The bust Avram Iancu)</i>	

CAPITOLUL II (II. Fejezet, Kapitel II, Poglavlje II, Chapter II)

Monumentele Revoluției din Decembrie 1989	83
<i>(Az 1989 Decembéri forradalom műemlékei, Die Denkmäler der Revolution vom Dezember 1989, Spomenici revolucije iz Decembra 1989, Monuments of the Revolution of December 1989)</i>	
1. COMPLEXUL MEMORIAL '89	101
<i>(A '89 emlékkomplex, Das Gedächtnis Komplex '89, Memorijalni centar '89, The Complex Memorial '89)</i>	
2. DESCHIDERE	103
<i>(A megnyitás, Öffnung, Otvaranje, Opening)</i>	
3. CLOPOTUL LIBERTĂȚII	105
<i>(A Szabadság harangja, Die Glocke der Freiheit, Zvono Slobode, Freedom Bell)</i>	
4. EROICA	107
<i>(A Hősies, Die Heldenhafte, Herojski, Heroic)</i>	
5. ÎNVINGĂTORUL	109
<i>(A Győztes, Der Gewinner, Pobednik, The Winner)</i>	
6. BISERICA PLÂNGĂTOARE	111
<i>(A Síró Templom, Die Weinende Kirche, Crkva koja Plače, The Crying Church)</i>	
7. EVOLUȚIE	115
<i>(Fejlődés, Entwicklung, Evolucija, Evolution)</i>	
8. FÂNTÂNA MARTIRILOR	117
<i>(A mártírok Kútja, Der Brunnen der Märtyrer, Fontona mučenika, The Fountain Martyrs)</i>	
9. OMUL ȚINTĂ	119
<i>(A célba vett ember, Der Zielmann, Čovek meta, Target man)</i>	
10. IN MEMORIAM DECEMBRIE 1989	121
<i>(Az 1989 évi December emlékezetére, Zum Gedächtnis an Dezember 1989, U spomen Decembru 1989, In memoriam December 1989)</i>	
11. SFÂNTUL GHEORGHE	123
<i>(Szent György, Der Heilige Georg, Sveti Đorđe, Saint George)</i>	
12. MONUMENTUL STUDENȚILOR	125
<i>(A diákok műemléke, Das Studenten Denkmal, Spomenik Studentima, Students monument)</i>	
13. PIETA	127
<i>(Pieta, Pieta, Pieta, Pieta)</i>	
14. Capela EROILOR REVOLUȚIEI	129
<i>(A forradalom hőseinek kápolnája, Die Kapelle der Helden der Revolution, Kapela Heroji revolucije, The Chapel of the Revolutions Herous)</i>	
15. CRUCIFICAREA (RUGĂCIUNE)	133
<i>(Keresztre feszítés «Ima», Die Kreuzigung «Gebet», Raspeće «Molitiva», Crucifixion «Prayer»)</i>	

16.	Coloana EROILOR și a VICTIMELOR REVOLUȚIEI.....	137
	(<i>A Forradalom Hőseinek és az Áldozatainak oszlopa, Die Säule der Helden und der Opfer Revolution Revolution, Kolona Heroja i Žrtava Revolucije, Column of the Revolutions Herous and Victims</i>)	
17.	Bustul ION MONORAN.....	139
	(<i>Ion Monoran mellszobra, Die Büste Ion Monoran, Bista Ion Monoran, The bust Ion Monoran</i>)	
Bibliografie	141
	(<i>Bibliográfia, Bibliographie, Bibliografija, Bibliography</i>)	

CUVÂNT ÎNAINTE

Domnul Ștefan Tat ne-a obișnuit de câțiva ani buni cu lucrările Domniei Sale consacrate monumentelor timișorene, lucrări extrem de bine documentate, foarte frumos ilustrate și excelent primite de public.

Acum vine în fața noastră, a cititorilor, cu un nou titlu: „*Istoria Timișoarei prin monumente*”, vol. I. Ne sunt propuse 41 de monumente, busturi, plăci comemorative, inclusiv 17 monumente dedicate lui decembrie 1989 în Timișoara.

De această dată textul fiecărui monument este tradus și în germană, maghiară, sârbă și engleză, spre a fi accesibil, atât timișorenilor cât și turiștilor din jurul Banatului. Mai multe imagini color detaliază fiecare monument în parte. Remarcăm complexitatea textului care oferă cititorilor suficiente date de identificare a fiecărui monument.

Lucrarea cuprinde atât monumente în stil baroc de la mijlocul veacului al XVIII-lea, busturi și plăci în amintirea unor mari personalități care au trăit și creat în Timișoara veacurilor XIX și XX. Autorul nu face nici o diferențiere între etnii, religii, ci valorizează activitatea marilor creatori de aici.

Operele cuprinse în primul volum din Istoria Timișoarei prin monumente respectă adevărul istoric: în Timișoara și în Banat oameni de diverse etnii, limbi și religii au trăit în bună înțelegere, respect reciproc, creind aici multiculturalitate și ecumenism.

Dr. Ioan Hațegan
Cercetător științific I
Institutul de Studii Banatice
Academia Română filiala Timișoara

Timișoara septembrie 2019

PRECIZĂRI

„*Istoria Timișoarei prin monumente*” a fost concepută să concentreze într-o lucrare monumentele, plăcile memoriale și comemorative care ne reamintesc evenimente din existența noastră în **Municipiul Timișoara**, cu personalitățile care au contribuit la formarea și dezvoltarea capitalei Banatului Istoric. Vatra pe care s-a desfășurat această evoluție a fost locuită încă din **enolitic (3.600-2.800 ani î.Hr.)** de strămoșii noștri geto-daci, daci, daco-romani, valahi cu popoare alogene asimilate, de bănățenii de azi. Așezarea umană transformată în cetate medievală, în oraș, în municipiu, de pe malurile Timișului sau Timișului Mic sau Begeyului sau, în prezent, Canalului Bega, denumite probabil: **Zurobara** sau **Zambara**; **Dibiscos** sau **Tibiscos**; **Tensinova (1100-1166)**, ulterior cert numite: **Demensiensis Castrum (1177)**; **Castrum Regium Themes** sau **Temensiensis (1212)**; **Castrum Tymes (1266)**; **Castrum nostrum regis de Thumuswar (1315)**; **Tymesuar (1339)** și în orașul medieval **Timișoara** sau **Temesvár** sau **Temesvar** sau **Temišvar (1342-1552)** sau **Demişvar (1552-1716)** pe timpul pașalâcului sau vilayetului sau eyaletului turcesc.

Lucrarea este prevăzută să apară în trei volume, fiecare având în jur de 100-150 de pagini, în cele mai vorbite limbi în Banatul Istoric, româna, maghiara, germana și sârba, iar pentru turismul internațional în limba engleză. În volume sunt prezentate monumentele existente până la terminarea lucrării. Pentru traducere am apelat la bunăvoința unor oameni inimoși care au rupt din timpul lor pentru a contribui la prezentarea urbei noastre. Sunt dator să precizez că cele două profesoare pentru limba engleză nu au dorit să le fie menționate numele, acesta fiind motivul pentru care nu a fost trecut nimeni la traducători. În volumul I., terminat în limba română în luna aprilie 2019, sunt tratate la cap. I. monumentele din cartierele „*Cetății*” și „*Circumvalațiunii*”, precum și în cap. II. monumentele dedicate Revoluției din Decembrie 1989, iar pentru o mai bună înțelegere a apariției și amplasării lor, am simțit nevoia să descriu pe scurt evenimentele care au determinat revoluția și desfășurarea ei. În vol. II. vor fi trecute monumentele din cartierele „*Lipovei*” și „*Calea Aradului*”, parcurile „*Central*” și „*Alpinet*”, precum și din cartierul „*Josefin*”, în vol. III. cartierul „*Elisabetin*” cu Politehnica și Universitatea, precum și cartierul „*Fabric*”.

Prezentarea monumentelor se face astfel încât cei care doresc să le viziteze să nu fie nevoiți să facă mai multe drumuri, ci să le parcurgă în ordinea prezentată, având ghid harta cu marcarea locurilor de amplasare cu numere, care sunt aceleași atât în cuprins cât și în prezentare. Din aceste motive lucrarea este structurată pe cartiere care în majoritatea lor sunt cuprinse într-un capitol. La monumentele Revoluției din Decembrie 1989 am preferat prezentarea după apariția lor pentru o mai ușoară urmărire în contextul celor arătate la începutul capitolului.

În speranța că prin această carte am contribuit și eu la cunoașterea istoriei Timișoarei, mulțumesc tuturor celor care au contribuit în mod direct, sau într-alt fel, la apariția lucrării. Recunoștiința mea se îndreaptă către soție, prof. Violeta Tat, care m-a suportat și ajutat, prof. dr. Ioan Hațegan care m-a îndrumat și a cărui sugestii au fost întotdeauna binevenite, copiilor și nepoatelor mele care m-au susținut și încurajat când aveam nevoie, colegilor care prin sfaturi și susținere au fost alături de mine.

Col (ret.) Ștefan Tat
Timișoara aprilie 2019